

De morele basisemoties van de Intellectuele Eigendom

Hendrik Gommer¹, Universiteit van Tilburg: Recensie van Dirk Visser & Gerrit de Jager, *Te intellectuele eigendom*, Uitgeverij De Lex, 2010.

‘People can reason and deliberate as much as they want, but, as neuroscientists have found, if there are no emotions attached to the various options in front of them, they will never reach a decision or conviction.’ Met dit citaat van Antonio Damasio, de Portugese neuroloog en schrijver die al tientallen jaren in de VS woont en werkt, en die vooral bekend is geworden door zijn boek *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, opent Dirk Visser zijn boekje *Te intellectuele eigendom*. (De tekst is van Dirk Visser, de illustraties zijn van Gerrit de Jager).

Het kan niet genoeg herhaald worden. Een mens is niet in staat een beslissing te nemen zonder dat emoties een rol spelen. Volgens Visser is dat geen boodschap die geschikt is voor beginnende studenten, maar ik zou het tegenovergestelde willen beweren. Het is een boodschap die de juristen van morgen nu ingeprent moeten krijgen, want als ze te lang in het vak zitten, willen ze er misschien niet meer aan. Te lang hebben te veel juristen gedacht dat hun werk een puur rationele bezigheid is, dat emotie en gevoel uitgeschakeld dienen te worden. Het recht is daardoor ‘te’ intellectueel geworden. Rechterlijke uitspraken worden nauwkeurig met schijnbaar logische redeneringen onderbouwd, terwijl veelal onderbewuste, niet verwoorde motieven een rol spelen. Volgens Visser wordt vaak gesteld dat het recht objectief moet zijn, maar hij ziet in zijn eigen vakgebied – het IE-recht – dat het wemelt van de subjectieve kwalificaties. Die kun je niet hanteren als je ze niet met gevoel en emotie kunt invullen. Eigenlijk moet geconstateerd worden dat het omgekeerd is. Gevoel en emotie liggen aan de basis van het IE-recht. Het IE-recht, waar insiders alle subtiele verschillen zeer serieus nemen, heeft een beetje de reputatie van een mandarijnenwetenschap. Men hanteert ingewikkelde leerstukken die ver van de burger afstaan. Men is vergeten dat gevoel en emotie juist in het IE-recht zo een belangrijke rol spelen. Visser wil terug naar de basis.

Vage noties als ‘vernieuwen is goed, nabootsen is slecht’ benaderen het IE-rechtsgevoel. Tegelijkertijd kan een samenleving niet zonder nabootsen. Apen doen het al en creëren zo hun eigen cultuur, zo laat Frans de Waal zien in zijn boek *Empathie*. Ook onze cultuur is alleen mogelijk dankzij het nabootsen van originele ideeën. Visser ziet dat principe terug in onze genen. Een genetische mutatie is dan een vernieuwing, een vernieuwing die gerepliceerd wordt als het een verbetering is. Organismen kunnen zich handhaven in een veranderend milieu dankzij het bestaan van mutaties. Samenlevingen kunnen zich op een analoge wijze handhaven dankzij nieuwe ideeën. Vissers stelling dat *daarom* reproductie niet in hoog aanzien staat, gaat mij iets te snel. Bij de afleiding van normen uit feiten, dienen – zoals Hume al signaleerde – een aantal tussenstappen gemaakt worden. Daarbij spelen emotie en gevoel een belangrijke rol. Aanzien is een waardering die mensen aan iets toekennen. Het begint vaak met een onbewuste waardering. Mensen zullen iets als ‘goed’ waarderen als de

---

¹ Hendrik Gommer is docent Encyclopedie van het recht en rechtsbioloog. Hij is verbonden aan de Universiteit van Tilburg waar vanaf 2010 het Mastervak Recht en Biologie gegeven zal worden.

groep er voordeel aan kan ontleen. Ook nabootsing is daarvoor nodig. Voor groepsstabiliteit is daarnaast reciprociteit een vereiste. Een groepslid draagt alleen bij aan de groep als hij daarvoor (op termijn) iets terug ontvangt. Mensen met originele vindingen die telkens onmiddellijk door de groep gekopieerd worden, krijgen weinig terug voor hun creativiteit. De nabootsers parasiteren dan min of meer op de vernieuwers. Dat kan er toe leiden dat vernieuwers hun ideeën voor zich houden en ze niet meer met de groep zullen delen. Dit is nadelig voor alle groepsleden. Er zal dus altijd een bepaalde vergoeding of waardering tegenover het gebruik van nieuwe ideeën moeten staan.

Maar afgezien van deze kleine aanvulling, is de poging van Visser om onderliggende emoties boven tafel te krijgen lovenswaardig. In het januari-nummer van *Trema*, het tijdschrift voor de Nederlandse Rechterlijke Macht, deed ik eenzelfde poging naar aanleiding van een uitspraak van de Hoge Raad over een zogeheten “onwaardige deelgenoot”. In die zaak vermoordde een zekere L. zijn pasgetrouwde rijke vrouw en werd daarom door de rechter een onwaardige deelgenoot gevonden. Naar mijn mening speelde daar het onderliggende principe ‘het overtreden van groepsnormen mag niet lonen’ een belangrijke rol. Visser herkent in het IE-recht de ‘basisemotie’: ‘Vruchten plukken zonder zelf een inspanning te leveren is afkeurenswaardig.’ In juridische termen wellicht te vertalen met het begrip ‘ongerechtvaardigde verrijking’. Beide noties lijken variaties op het thema reciprociteit. En daarmee is het (IE-)recht opeens weer dichterbij het rechtsgevoel van de gewone burger gebracht. Een groot goed in een tijd waar het elite, rationeel beoefende recht steeds meer lijkt te vervreemden van wat niet-juristen onder recht verstaan. Het verwoorden van een beslissing met behulp van dergelijke ‘basisemoties’ zou voor de burger wel eens begrijpelijker kunnen zijn dan een af- of toewijzing aan de hand van regeltjes die uit de lucht lijken komen vallen.

Rechtswetenschappers moeten maar eens nadenken over de vraag of het begrip ‘basisemotie’ geschikt is. Men zou ook kunnen spreken van ‘proto-moraal’. Men zou ook kunnen verwijzen naar ‘biologische mechanismen’. De gedachte op zich is interessant. De speurtocht naar fundamentele mechanismen, emoties of noties die ten grondslag aan het recht liggen kan tot een herbezinning op het recht leiden. Voor de legist lijkt dat vermoedelijk een zinloze bezigheid. We kunnen dan toch net zo goed de regels volgen? Maar toepassing van regels zonder meer leidt niet zelden tot formalisme, tot een wet die belangrijker wordt dan de mens zelf, tot een systeem waarin voor ieder afwijkend geval een nieuwe regel nodig is. Regels die vervolgens voor niemand meer te kennen zijn. Men loopt het gevaar dat men vergeet waartoe de regels dienen. We gaan wellicht denken dat we met regels complexe situaties kunnen vangen. Maar Ap Dijksterhuis, hoogleraar Sociale Psychologie aan de Radboud Universiteit en winnaar van de Theoretical Innovation Prize 2007, stelt dat het bewustzijn te weinig capaciteit heeft om een rationele afweging mogelijk te maken. Een rechter heeft dus zijn onbewuste nodig om een goede afweging te maken. Proberen we onze keuze toch rationeel te maken, dan is de kwaliteit van de beslissing lager. Niet alle informatie kan dan meegewogen worden. In complexe situatie kunnen we dus beter ons onderbewuste mee laten werken, door de informatie even op ons te laten inwerken.

Emoties en biologische drijfveren maken ook deel uit van ons onderbewuste. Kennis van morele basisemoties, van onze proto-moraal, van onderliggende biologische mechanismen, is dan geen overbodige luxe, want het onderbewuste denkt in die termen. Regels worden daar niet logisch afgewogen, maar intuïtief,. Als het onderbewuste daarmee klaar is, kan het bewustzijn de morele beslissing rationaliseren.

Visser zet op de voorzijde met grote letters ‘Niet geschikt voor beginnende studenten’. Ik vermoed dat Visser precies het tegenovergestelde wil bereiken. Verboden kennis lonkt de nieuwsgierige jonge mens. En als hij het boekje eenmaal uit heeft, is hij voorgoed verloren. Nooit zal het recht nog louter een systeem van regels zijn. Het recht kan slechts bestaan dankzij basisnoties, emoties en ons rechtsgevoel. En zo kunnen dankzij het gemakkelijk leesbare boekje goede IE-juristen ontstaan.

Het boekje is voorzien van prikkelende illustraties van striptekenaar Gerrit de Jager, de buurman van Visser. Menig schrijver zal jaloers zijn op zo’n buurman, al zal de formalistische jurist ontkennen dat dergelijke gevoelens in zijn beoordeling meewegen.

Dirk Visser & Gerrit de Jager, *Te intellectuele eigendom*, Uitgeverij De Lex, 2010.